

**JAARBOEK
VAN HET
 EUROPEES
GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN
PENNINGKUNDE**

20
18

ESPERANTO-NUMISMATIKA ASOCIO

Bert BOON *

*Je moet een tekort herkennen
en je durven te verdiepen
in een onderwerp dat nieuw voor je is.*

Arthur FISCHER

Esperanto en globalisering

NA EEN LANGE VOORSTUDIE lanceerde de linguïstisch zeer onderlegde polyglot en oogarts L.L. Zamenhof in 1887 in Warschau een internationale hulp- en brugtaal, die bekend en wereldwijd verspreid zou worden onder de naam *Esperanto*. Hoewel die taal vandaag – na een voor de hand liggende regressie tijdens de twee wereldoorlogen – opnieuw helemaal in de lift zit en dat voornamelijk dank zij de bijna onbeperkte mogelijkheden van het Internet, haalt zij om diverse redenen en ondanks haar grote kwaliteiten, o.a. erkend door de Unesco en de internationale auteursvereniging PEN, maar zelden, en dat helemaal ten onrechte, het grote nieuws. Haar gebruikers, verspreid over alle continenten, delen niet alleen een unieke taal, maar ook een rijke internationale cultuur, die alle aspecten vertoont van de bestaande nationale en regionale culturen, en die daaraan in de afgelopen eeuw een eigen, nieuwe dimensie heeft toegevoegd.

Al gauw na de introductie van die internationale hulptaal ontstonden, als veruiterlijking van haar cultuur, allerlei Esperanto-objecten, in de eerste plaats natuurlijk allerlei soorten van boeken, zowel in vertaling als origineel in het Esperanto geschreven. Uiteraard waren die al gauw ook gegeerd als verzamelobjecten. Andere cultuurdragers volgden al vlug diezelfde trend.

De eerste postzegels met Esperanto-thema verschenen nochtans pas tijdens het interbellum. Esperanto-filatelisten organiseerden zich, zowel nationaal als internationaal, en vervolgens verschenen de eerste catalogi. Tot op vandaag houdt die interesse stand, voornamelijk via de activiteiten van de studiegroep ELF-Arek.

De oudste medailles en eerste betaalpenningen van de Esperanto-gemeenschap dateren respectievelijk echter al uit 1908 en 1912! De Esperanto-numismatiek als verzamel- en als studieobject kwam blijkbaar niet meteen van de grond en verdween zonder direct aanwijsbare oorzaak in de nevelen van de historie...

* De auteur is initiatiefnemer van de *Esperanto-Numismatika Asocio* (ENA) en hoofdredacteur van het tijdschrift *Esperanta Numismatiko*. @: bert.boon@skynet.be

De numismatiek van de mondiale cultuur

De Esperanto-numismatiek is een jonge – wellicht zelfs de jongste – loot aan de tak van de thematische munten en medailles van die weelderige boom met zoveel rijke en rijpe vruchten, die wij in het Esperanto *numismatiko* noemen. In de mondiale Esperanto-cultuur bleef tot voor een paar jaar de numismatiek als hulpwetenschap van de geschiedenis en als autonoom studieobject evenwel een bijna lege niche.

Dat het Esperanto in de internationale numismatiek niet eerder zijn eigen plaats opeiste, is geen gevolg van een kwantitatief en kwalitatief povere oogst van artefacten, wel integendeel. Het mogelijk oudste artefact (met de naam *Espéranto!*) werd al in 1908 in Frankrijk uitgebracht. Als je weet, dat het vol-dragen internationale taalproject pas in 1887 zijn eerste stappen in de wereld zette, dat het eerste internationale congres (Universala Kongreso), dat dit jaar al voor de 103de maal een grote massa esperantosprekers uit de hele wereld in Lissabon samenbracht, pas in 1905 plaatsvond en bovendien, dat de eerste officiële Esperanto-postzegel pas in 1927 in Rusland gedrukt werd, dan kun je reeds vermoeden, dat er in die 130 jaar meer dan genoeg gelegenheden zullen geweest zijn om een herdenking, een viering of een ander historisch evenement ook met een medaille te vereeuwigen, wat dan inderdaad ook zeer vaak gebeurd is. Maar, mogelijk omwille van de lage(re) kostprijs per stuk, organiseerden filatelisten zich veel vlugger in clubs. Er zijn tot hier toe nauwelijks of geen sporen terug te vinden van samenwerking tussen esperanto-numismaten of van wetenschappelijk onderzoek, waaruit catalogi en/of uitgaven over numismatische terminologie zouden kunnen ontstaan zijn.

Pas in 2013 (!) werd, waarschijnlijk voor het eerst in de geschiedenis van het Esperanto, een internationale vakgroep opgericht met als hoofddoelstelling om op wetenschappelijk verantwoorde wijze de productie van esperanto-betaalmiddelen en medailles te onderzoeken, te beschrijven en te catalogeren. Het was dus meer dan 100 jaar wachten op de *Esperanto-Numismatika Asocio* (ENA), die nu, na minder dan vijf jaar, vier maal per jaar haar driemaandelijks tijdschrift naar 38 landen in alle werelddelen aan 104 individuele leden en aan 20 organisaties stuurt, waaronder musea, bibliotheken, verenigingen en universitaire instellingen zoals de Faculteit Numismatica van de Oostenrijkse Universiteit in Wenen.

De behoefte aan een internationaal valutastelsel

Filosofie

Meer dan 130 jaar zijn voorbijgegaan sinds de start van de wereldreis van de internationale hulptaal Esperanto, waarmee de initiatiefnemer, L.L. Zamenhof, de relaties tussen mensen van verschillende culturen wilde versoepelen om hen te stimuleren om in vreedvoller harmonie samen te leven. Omstreeks 1907, na nauwelijks 20 jaar, ontstond reeds bij de gebruikers van de taal de wens om een internationaal valutastelsel te ontwerpen om commerciële doelstellingen en

problemen bij het wisselen van geld tussen esperantisten en de rest van de wereld te vergemakkelijken en ook om handelaars te overtuigen van de voordelen van een universele taal en een universeel valutasysteem.

De spesmino

*Bijzonder zeldzame betaalpenningen in Art Nouveau-stijl uit 1912,
uitgegeven n.a.v. 25 jaar Esperanto*

De eerste die een dergelijk project uitwerkte was de Zwitserse esperantist prof. René de Saussure (1868-1943). Toen hij in 1906 esperanto-kranten uit diverse landen las, stoorde het hem dat de abonnementsprijzen werden genoteerd in diverse nationale valuta. Dat zette hem ertoe aan om een internationaal hulpsysteem uit te denken en voor te leggen aan de Franse Vereniging ter Bevordering van de Vooruitgang van de Wetenschap en daarover een bijdrage te publiceren in mei 1907 in het Internationale Wetenschappelijke Tijdschrift. Volgens prof. de Saussure diende het systeem te worden gebaseerd op het gemeenschappelijk gebruik van de internationale taal Esperanto, maar zonder gebruik te maken van munten en bankbiljetten. Het zou volgens hem volstaan om een stabiele internationale munteenheid te creëren, met als streefdoel een correcte omzetting mogelijk te maken van de valuta van de nationale munten. De uiteindelijke bedoeling was om in een ver(de)re toekomst dat wisselsysteem in de plaats te stellen van alle nationale systemen.

In augustus 1907 werd door de Franse Vereniging ter Bevordering van de Vooruitgang van de Wetenschap aan de esperantoverenigingen aanbevolen om een universeel betaalmiddel te lanceren, want “een universeel betaalsysteem is meer en meer nodig en kan bijzonder nuttig zijn”.

Voor de nieuwe munteenheid werden verschillende benamingen voorgesteld: Zamilo of Zao, verwijzend naar de naam Zamenhof, Aŭro of Goldo voor gouden muntstukken, Argo of Silvro voor zilveren munten, Niklo, Rundo, Stelo, Bronzo of Kupro voor wisselgeld. De Saussure hakte zelf de knoop door en koos voor een term die toen al bestond in Portugal en Brazilië en die zijn oorsprong vond in het Franse woord *espèce*. De basiswaarde van de internationale valuta kreeg de naam *speso*.

*Symbol voor
spesmilo*

In Frankrijk, België en Zwitserland was toen de kleinste waarde $\frac{1}{100}$ van een franc (1 centime). Volgens het nieuwe waardesysteem zou 1 spesio de waarde hebben van 4 centimes. Maar een dergelijke lage waarde bestond niet in Europa. De Saussure wilde zijn concept invoeren, opdat men gemakkelijk en precies de waarden van de nationale valuta zou kunnen omrekenen zonder decimale getallen. In het voorgestelde systeem werd de basiswaarde dus de **spesio**, maar in de praktijk werd de term **spesmilo** gebruikt, met 1 **spesmilo** (Sm) = 1000 **spesioj** (S) = 100 **spesdekoj** (Sd) = 10 **spescentoj** (Sc).

De spesmilo had de waarde van 0,8 gram goud met een gehalte van $\frac{11}{12}$ of 917% of dus 0,733 g zuiver goud. Daardoor werd hij geschikt als wisselmunt voor de toenmalige nationale valuta, nl. twee Britse shilling, één Russische roebel, één halve Amerikaanse dollar, twee en één halve Franse of Zwitserse franc en evenveel Spaanse peseta.

De Duitse esperantist Herbert F. Höveler (1859-1918) bood belangrijke steun aan het nieuwe initiatief. In 1907 richtte hij in Merton Abbey (Londen) *La Ĉekbanko Esperantista* op in samenwerking met het *Bankhaus Gebrüder Arnhold* (Dresden) en A. Saharov (Moskou). Bankverrichtingen gebeurden via speciale cheques van de bank in Londen. Sommige cheques dragen in het Esperanto de slogan "Eén wereld – één taal – één munt". In 1908 sloten twee andere banken aan: *Schweizerischer Bankverein* en de *Bank Pictet* in Genève. Beide gaven cheques uit met de waarde van de spesmilo in het Esperanto. In 1914 had de bank van Höveler reeds 730 klanten in 43 landen.

De stelo

De eerste wereldoorlog en de dood van Höveler maakten vrij bruusk een einde aan het spesmilo-experiment, dat tot dan toe op steeds meer interesse had kunnen rekenen.

De wedergeboorte van een mondiaal valutasysteem was te danken aan het initiatief van de beroemde pedagoog-esperantist Andreo Cseh, tijdens de tweede wereloorlog verblijvend in Nederland, die in 1942 de *Universala Ligo* oprichtte, een vereniging van wereldfederalisten. Tijdens de eerste vergadering in Den Haag (1946) werd beslist opnieuw een gemeenschappelijke en stabiele munteenheid te lanceren ter vervanging van de spesmilo. Het valutasymbool werd de vijfpuntige ster, het oudste esperantosymbool en een allegorie voor de vijf continenten.

De waarde van de **stelo**, onderverdeeld in 100 **pintoj**, kwam overeen met de toenmalige prijs van 1 kg brood, d.w.z. 25 cent of $\frac{1}{4}$ van een gulden. Aangezien alleen 's Rijks Munt officiële munten mocht slaan, liet Andreo een "bankbiljet" drukken met de naam **Premio Kupono** en met de waarde van 1 stelo.

In 1959 werd dan toch beslist om door hetzelfde munthuis in Utrecht een aantal betaalpenningen te laten slaan. Het ging om de waarden: 1 stelo, 5 en 10 steloj.

In 1965 zou nog een vierde betaalpenning, in goud, zilver en kopernikkel aan de drie vorige waarden toegevoegd worden. De hieronder afgebeelde betaalpenning kreeg als waarde 25 steltoj.

Toch zou ook dit project in de jaren 70 van de 20ste eeuw een stille dood sterven.

Hoewel niemand in de toekomst kan kijken is er ook geen enkele zekerheid, dat “onze” euro (naamgeving trouwens aan de EU voorgesteld – en aanvaard – door een esperantist uit Oostende, Germain Pirlot!) het einde van de 21ste eeuw zal halen. Op dit ogenblik ziet de toekomst van de Europese Unie en dus die van het eurosysteem er weinig rooskleurig uit. Daarmee lijkt het scepticisme over een Europese eenheidsmunt, verwoord in de *Muntkoerier* van 1994 door de gereputeerde Nederlandse numismaat L.M.J. Boegheim, steeds meer een correcte voorspelling te worden.

Esperanto-Numismatika Asocio (2013)

Kleine ouverture

De basis voor de oprichting van de eerste vak- en studiegroep voor de Esperantonumismatiek ontstond uit noodzaak. Toen de objecten van een met zeer veel geduld en geld opgebouwde verzameling de geheimen achter hun uiterlijke kenmerken niet vrijgaven, begon een speurtocht naar allerlei soorten bronnen. Al vlug bleek dat er nauwelijks vakliteratuur bestond, laat staan een algemene catalogus of een glossarium van de numismatiek van de Esperantocultuur.

De enige bronnen die enig soelaas brachten en als basis zouden dienen en nog steeds hun nut bewijzen, zijn de brochures samengesteld door de buitengewoon verdienstelijke pionier van onze numismatiek, de Duitse esperantist en

numismaat Johannes (Hans) Jankowski (1929-2018). Zijn waardevolle uitgaven worden vermeld in de bibliografie bij dit artikel.

Doelstellingen van ENA

- ENA wil de internationale (Esperanto-)numismatiek bekender maken in kringen van esperantosprekers en onder niet-esperanto-numismaten in de hele wereld.
- ENA staat ten dienste van verzamelaars, maar wil in de eerste plaats een numismatische vereniging zijn die focust op de Esperanto-numismatiek, en daarnaast open staat voor en gebruik maakt van wetenschappelijke feiten en resultaten uit onderzoek van de algemene numismatiek.
- ENA wil zoveel mogelijk penningen en andere numismatische artefacten van de Esperantocultuur inventariseren en catalogeren met als einddoel een *Katalogo de Esperanto-numismatiko* met chronologische bijlagen of herdrukken.
- ENA wil zoveel mogelijk numismatische termen in het Esperanto vastleggen en definiëren met het oog op de uitgave van een *Esperanto-Numismatika Terminaro* met chronologische bijlagen of herdrukken.

Esperanta Numismatiko

De initiatiefnemer van de latere vakgroep ENA ging op eigen houtje van start met alleen de informatie die hij al ter beschikking had uit de brochures van Jankowski. De artefacten uit de eigen collectie werden eerst zo grondig mogelijk “doorgelicht”. Als vanzelf ontstond de idee om andere esperantisten, die zich van het bestaan van Esperantomunten en -penningen niet eens bewust waren, te laten delen in de kennis over esthetische cultuurschatten die letterlijk en figuurlijk bijna een eeuw onder een laag stof lagen te verkommeren. Er zou een tijdschrift moeten komen, maar om alle rompslomp te vermijden geen traditionele vereniging met statuten en een bestuur en dus ook geen penningmeester en geen boekhouding. Het tijdschrift, dat de naam *Esperanta Numismatiko* kreeg, zou digitaal en dus kosteloos naar alle geïnteresseerden gestuurd worden. Als vrijblijvende tegenprestatie zou aan de leden gevraagd worden om in de mate van het mogelijke mee te werken door informatie naar de redactie te sturen. Zo zou een wereldwijd web ontstaan van gelegenheidsredacteurs waarvan iedereen beter werd en waarin niemand ook maar 1 euro moest investeren.

Organisatie van het tijdschrift *Esperanta Numismatiko*.

Vaste rubrieken:

- *DE NI POR ... NI* (Van ons voor ... ons): woord vooraf van de hoofdredacteur.
- *MONEROJ & MEDALOJ* (Munten en medailles): afbeeldingen, beschrijvingen van, toelichting bij numismatische artefacten in verband met taal en cultuur van het Esperanto.
- *RETPOŝTO* (E-mailpost): reacties en mededelingen van de leden met antwoord of dankwoord van de redactie; uitwisseling van ideeën en standpunten.

Occasionele rubrieken:

- *TERMINARO*: alfabetische, genummerde lijst van termen en hun verklaring.
- *MEDALISTOJ*: biografie van medailleurs die Esperanto-medailles ontworpen hebben.
- *NUMISMATIKAJ ASPEKTOJ*: wetenswaardigheden over de algemene numismatiek.
- *SPIKUMAĴOJ & SUPLEMENTOJ*: aanvullende of corrigerende info over items of thema's die reeds eerder aan bod kwamen.
- *HISTORIAJ ASPEKTOJ*: geschiedkundige aspecten in verband met de Esperanto-numismatiek.
- *ANONCOJ & EVENTOJ*: aankondigingen van of verslagen van activiteiten in verband met de Esperanto-numismatiek, zoals tentoonstellingen, congressen e.d.
- *EL LA GAZETARO*: artikels uit kranten e.d. van vroeger en nu over numismatiek.

Opmerking: aan deze lijst zullen in de toekomst nog rubrieken toegevoegd worden over aspecten die nog niet aan bod konden komen.

Het eerste tijdschriftnummer verscheen in 2014, het oktobernummer van 2018 (vijfde jaargang) is in voorbereiding!

Voorbeeld van een beschrijving uit de rubriek *MONEROJ & MEDALOJ*:

1 Tipo A 1 – Esperanto-medaloj

FLUGAS FORTA VOKO ...

Lando: Belgio
Metalo: bronzo
Diametro: 50 mm
Jaro: 1927 (?)

Kvanto: nekonata
Pezo: 62,64 g
Medalisto: Rik Sauter
Diko: 5 mm

Averso

Majusklo E. (stampita profunde) kun enskriboj. En la horizontalaj traboj malsupren: “FLUGAS”, “FORTA” kaj “VOKO”. En la vertikala trabo malsupren: “TRA LA MONDO”. Maldekstre apud la majusklo: malgranda stelo.

Reverso

Zamenhofa busto, rigardanta trikvarone dekstren. En la dekstra rando: D^{RO} LL ZAMENHOF. Maldekstre de la kolumo: *Rik Sauter*.

Rimarko 1:

Mankas eldonjaro. Tre probable mallonge antaŭ la jaro 1928.
Mankas informoj pri eventuala instiga evento. Krome mankas la identeco de komisiinto(j). Traserĉado de la arkivaro de Rik Sauter estas farenda.

Rimarko 2:

La vortoj en la majusklo estas la dua verso de la zamenhofa poemo “La Espero”.
(*Tamen la originala tekstas jene: Tra la mondo IRAS forta voko. – Nd. Jozefo Horváth*)

Dit stuk is vermoedelijk een voorontwerp voor de medaille uitgegeven n.a.v. het 20ste Esperanto-wereldcongres dat in 1927 werd gehouden in Antwerpen.

Nabeschouwing en toekomstperspectief

De werving van leden om kennis te verspreiden is een prioriteit in de werking van ENA en dat zowel onder niet-esperantisten en dito-organisaties als in kringen van esperantisten zelf. Op het 103de Wereldcongres in Lissabon in juli-augustus van dit jaar, werden respectievelijk het 100ste lid en de eerste vier leden van het nieuwe honderdtal ingeschreven. De individuele leden komen uit 38 landen, waaronder 13 van buiten Europa: Brazilië, China, Domingo, India, Iran, Japan, Canada, Zuid-Korea, Cuba, Nepal, Nieuw-Zeeland, Sri Lanka en de VS. Verenigingen, bibliotheken, musea en universitaire faculteiten die het tijdschrift krijgen, in totaal 20, komen uit 14 landen, waarvan drie niet-Europese: China, DR Congo en Japan.

Er werden sinds 2014 reeds 19 rijkelijk geïllustreerde tijdschriftnummers uitgebracht met gemiddeld 30 bladzijden op A4-formaat per nummer.

De belangstelling van personen en verenigingen buiten de Esperantowereld gaat crescendo, wat aantoont, dat de (her)ontdekking van de esperanto-numismatiek andere numismaten verrast en bekoort, wat trouwens ook bleek tijdens spreekbeurten en tentoonstellingen in Tienen, Herentals en Diest.

Enkele Esperanto-medailles (op ware grootte tenzij anders aangegeven)

Alle hieronder afgebeelde medailles werden, naast talrijke andere, in het tijdschrift beschreven.

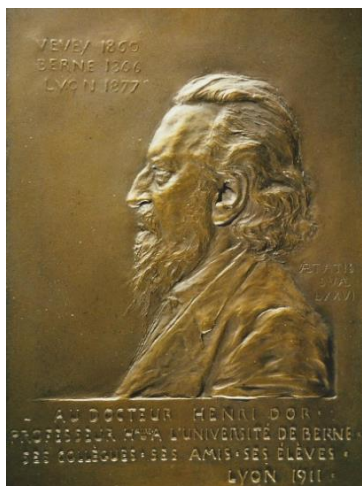
*Lakshmiswar Sinha, Bengaals auteur,
die schreef in en vertaalde naar
het Esperanto (Letland 1989)*

*100 jaar Esperanto
(Tsjechoslavakije 1987)*

*12de Internationaal Esperantocongres (Letland 2002)
met als thema 'Ecologie & Folklore' (schaal 55%)*

Plaket ter ere van prof. Henri Dor (Frankrijk 1911), eerste voorzitter van Tutmonda Esperantista Kuracista Asocio, de vereniging van artsen-esperantisten (schaal 80%)

Nationaal Esperantocongres in Italië (1976), opgedragen aan dr. Mario Dazzini, oprichter van de Esperantobibliotheek in Massa (Toscanië – Italië)

40ste verjaardag van de overwinning op het nazisme (Polen 1985 – schaal 80%)

*Medaille ter ere van Vilho Setälä, Fins schrijver, fotograaf en esperantist
(Finland – schaal 80%)*

Eremedaille voor verdienstelijke esperantisten (Hongarije 1980 – schaal 85%)

*Shinodaprijs-medaille voor verdienstelijke artsen-esperantisten
(Japan 2014 – schaal 70%)*

Medaille ter ere van Nikola Aleksiev, Bulgaars journalist (Hongarijë 1966 – schaal 60%)

Medaille t.g.v. het 51ste Nacionaal Esperantocongres (Spanje 1991)

Medaille t.g.v. het 72ste Wereld-Esperantocongres en 100 jaar Esperanto (Polen 1987)

Medaille t.g.v. de 90ste verjaardag van het overlijden van Zamenhof en van 120 jaar Esperanto (Israël 2007)

Medaille t.g.v. 80 jaar Esperanto (? 1987 – schaal 80%)

Medaille t.g.v. de bijeenkomst van artsen-esperantisten (Hongarije 1977 – schaal 70%)

Medaille t.g.v. het 19de Nationaal Esperantocongres (Duitsland 1930)

Medaille t.g.v. het 22ste Esperanto-Jongerencongres (Hongarije 1966 – schaal 50%)

Medaille t.g.v. 100 jaar Esperanto (Frankrijk 1987)

Medaille t.g.v. de verzustering van het Italiaanse Massa, waar de Mazzini-bibliotheek is gehuisvest (zie hierboven), met het Duitse Bad-Kissingen, waar een uitgeverij van werken in Esperanto is gevestigd (Italië 1960)

Bibliografie

- L.M.J. BOEGHEIM, *Esperanto-betaalpenningen*, in: De Muntkoerier, maart 1994, nr. 3, p. 27-33
- E.J.A. VAN BEEK, *Encyclopedie van munten en biljetten*, Houten 1986, p. 13
- Dr. H. UNGER, *Weltgeld und Weltbank: Das Experiment mit der Esperanto-Währung*, Freies Volk, Bern (aug. 1945)
- Dr. H. UNGER, *Esperanto – valuto*, in: Heroldo de Esperanto, n-ro 26, 1932
- Archief 's Rijks Munt 1912 – heden, doss. 208, omslag: Diverse Leveranties. Penningen en insignes, 1965
- Internacia Scienca Revuo*: – Projekto pri internacia mono (1907)
– Pri internacia helpa mono (1907)
- Dr. Josef HARTL, *Der Weltspiegel* (01.1932)
- La Praktiko* (juli – augustus 1960)
- Streboj al internacia mono*, in: Franca Esperantisto, jan. 1994
- Pierre JANTON, *Het Esperanto*, Meulenhoff, 1987
- Alberto FERNÁNDEZ, *Esperanto. Een kritische kijk op de Internationale Taal*, Masereelfonds, 1995
- E. SYMOENS, *De sociopolitieke, pedagogische en culturele waarde van het Esperanto*, Antwerpen, FEL, 1988
- Encyclopedie van munten en bankbiljetten*, Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn, 1986
- L. MEE, *De stabiele munteenheid van de esperantisten: de stelo*, in: EGMP, jaarboek 2000, p. 147-159
- Hans JANKOWSKI, *Medaloj + moneroj*, aldono al “La Radsaltanto”, n-ro 1, 1990
- » *Esperanto – mono*, Libera Esperanto – Asocio, 1994
 - » *Esperanto – medaloj 1912-1995*, 1995